

УДК 272+172+36

С. І. Присухін, доктор філософії

ПРИНЦИП УНІВЕРСАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ БЛАГ: УРОКИ МАГІСТЕРІУМУ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

Стаття присвячена аналізу напрацювань Соціального Вчителства Католицької Церкви, що розкривають змістовні характеристики поняття "принцип універсального призначення благ", його роль і значення в системі християнських морально-етичних цінностей.

Ключові слова: благо, універсальне призначення благ, відповідальність і спільне благо, спільне благо і універсальне призначення благ.

Постановка проблеми: Магістеріум Католицької Церкви у ХХ – на початку ХХІ ст. обґрунтував позицію, відповідно до якої подолання кризи сучасної цивілізації ("цивілізації смерті", за визначенням Йоана Павла II) значною мірою залежить від наповнення соціально-економічних, соціально-політичних та соціокультурних відносин принципами християнської моралі, а також рекомендованими Церквою принципами соціальної практики, серед яких чільне місце посідає принцип універсального призначення благ. Рекомендації Магістеріуму залишаються відкритими для подальшого обговорення у філософських, релігієзнавчих та інших дискурсах, що не применшує їх практичної доцільності під час вирішення найгостріших соціальних суперечностей сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Джерельну базу дослідження складають теолого-богословські напрацювання Соціального Вчителства Католицької Церкви, репрезентовані Компендіумом соціального вчення Католицької Церкви, Катехизмом Католицької Церкви, документами II Ватиканського Собору, зокрема Пастирською Конституцією "Gaudium et spes", Декретом "Apostolicam Actuositatem", Інструкцією Конгрегації вирошення "Libertatis conscientia", енцикліками Пап Римських, зокрема "Populorum progressio" Павла VI, "Centesimus annus", "Laborem exercens", "Sollicitudo rei socialis" Йоана Павла II та ін.

Мета статті. На основі аналізу напрацювань Соціального Вчителства Католицької Церкви дослідити рекомендований Церквою до впровадження в соціальну практику принцип універсального призначення благ як один із найважливіших принципів розвитку соціально-економічного буття невід'ємно від етичних цінностей християнської культури – віри в Бога, любові до ближнього, свободи, справедливості тощо та апробованих інших принципів соціальної практики – спільного блага, солідарності, субсидіарності, діалогізму тощо.

Основні результати дослідження. Принцип універсального призначення благ віддзеркалює досвід соціальної практики людства як результат здійснення принципу спільного блага та його теоретичну інтерпретацію. У Пастирській Конституції "Gaudium et spes" ("Радість і надія", 07.12.1965 р.) у розділі, присвяченому

питанням соціально-економічного життя (п. 69. "Загальне призначення земських благ"), зазначалося, що "Бог призначив землю і все, що на ній, для вжитку всіх людей і народів так, що сотворені блага повинні бути в користуванні всіх, відповідно до слухних норм, і під проводом справедливості, в злуці з любов'ю" [2, с. 586]. Інакше кажучи, Бог дає людському співтовариству потрібні блага, не забуваючи про всіх нужденних, "аби з них жили всі" [2, с. 586]. Останнє надає підстави для твердження про універсальне призначення земних благ, а сам принцип універсального призначення благ подається як основа спільного права на користування всіма необхідними для людини благами. Згідно з цим принципом, кожна людина повинна жити в добробуті, необхідному для її всебічного розвитку. Принцип універсального призначення благ корелює з природним правом, що генетично належить окремо взятій людині "і має пріоритет над будь-яким людським розпорядженням благами, над будь-якою правовою, економічною і суспільною системою чи методом" [7, с. 116].

Правовий контекст принципу універсального призначення благ і специфіку його реалізації в соціально-економічній та інших різновидах практики розкриває соціальна доктрина Церкви, вбачаючи в праві на спільне використання благ перший принцип усього суспільно-етичного устрою [4, с. 53]. Свого часу в енцикліці "Populorum progressio" ("Прогрес людства", 26.03.1967 р.) Папа Павло VI (правив 1963–1978 рр.) підкреслював: "Усі інші права, хай якими б вони були, зокрема право власності і вільної торгівлі, мусять підпорядковуватися цьому принципі. Вони не мають стояти на перешкоді здійсненню цього права, а навпаки, радше, зобов'язані полегшити його виконання" [8, с. 15]. Дотримання принципу універсального призначення благ у різних культурних і соціальних умовах вимагає чіткого визначення методів, обмежень і предметного поля. Принцип універсального призначення благ, доповнений етичними цінностями християнства, має стимулювати розвиток гуманітарної складової економіки.

Про принцип універсального призначення благ було відомо ще з євангельських часів, коли християни пропонували необхідність боротьби вірних з егоїстичною спо-

кусую "мати" блага (одноосібно володіти), навчаючи водночас суспільство й окрему людину долати цю гріховну спокусу за допомогою Божої благодаті [7, с. 117]. У Новий час неабиякої гостроти набула проблема співвідношення універсального призначення благ і приватної власності. Папа Йоан Павло II (правив 1978–2005 рр.) пояснював, що, працюючи і використовуючи свої розумові здібності, людство оволодіває природою, згідно зі своїми потребами та інтересами. "Саме у такий спосіб людина робить своєю певну частку землі, ту, яку здобула власною працею; так постає особиста власність. Звісно, людина не повинна чинити перешкоди іншим у здобутті належної їм частини Божого Дару; навіть більше, люди повинні співпрацювати, аби разом панувати на землі" [5, с. 57]. Таким чином, приватна власність стає важливою складовою демократично орієнтованої економічної політики, а також гарантією відповідного суспільного устрою.

Соціальне Вчительство визнає, що приватна власність у будь-якій формі виконує універсалізуючу соціальну функцію ("приватна власність містить соціальні зобов'язання, які мають невідкладний характер" (III.4) [10]), що є результатом об'єктивного зв'язку приватної власності та спільних благ. "Людина, користуючись цими благами, повинна вважати зовнішні речі, які правно посідає, не тільки як свої власні, але також як спільні, в тому значенні, що вони повинні бути корисними не тільки для себе, але також для інших" [2, с. 587]. Компендіум Церкви пояснює, що "універсальне призначення благ покладає на їхніх законних власників зобов'язання щодо використання цих благ. Людина не може користуватися своїми благами, незважаючи на наслідки такого використання; вона має діяти не тільки задля власної корисності чи користі своєї родини, а задля спільного блага" [7, с. 118].

Відомо, що сучасна цивілізація запропонувала людям нові форми матеріальних і духовних благ (досягнення НТР тощо), суперечливий зміст яких не виключає, а навпаки, є підставою їх критичного переосмислення на основі принципу універсального призначення благ. Прикладом слугує міжнародний правовий досвід визначення й закріплення прав власності на нові знання, технології, ноу-хау. Йоан Павло II аргументував це тим, що добробут промислово розвинутих країн спирається вже не на природні ресурси, а саме на нові форми узагальнених благ і відповідних їм форм власності [5, с. 58]. Соціальна доктрина Церкви фіксує положення, що "нові технічні і наукові знання слід поставити на службу первинним потребам людини, поступово збільшуючи загальне надбання людства" [7, с. 119].

Магістеріум Церкви озвучив позицію, згідно з якою справедливий розподіл власності (наприклад, розподіл земельних ресурсів) залишається як ніколи актуальним завданням, зокрема в країнах, що розвиваються, і в країнах, які нещодавно вийшли з тоталітарно-колективістських чи колоніальних систем. У сільській місцевості можливість стати власником землі через механізми ринку праці й кредитування – необхідна умова доступу до спільного блага. Це сприяє не тільки ефективній охороні довкілля, а й створює систему соціальної безпеки, яку можна реалізувати в країнах зі слабким адміністративним ресурсом [7, с. 120].

Власність на благо надає своєму суб'єкту низку об'єктивних переваг: кращі умови життя, упевненість у майбутньому, широкі можливості вибору. Водночас, власність може викликати оманливі спокуси й обіцянки: "Власник, який необачно обоженює свої блага, сам стає їх власністю і рабом"¹ [7, с. 120]. Як зауважив Йоан Павло II у енцикліці "Centesimus annus" ("Сота річниця",

01.05.1991 р.), "якщо людина думає виключно або насамперед про те, аби щось мати і отримувати насолоду, якщо вона неспроможна опанувати своїми інстинктами і пристрастями і підпорядковувати їх істині, вона не буде вільною: адже першою передумовою свободи є упокорення перед істиною про Бога і людину; лише тоді людина зможе впорядкувати свої потреби і бажання і віднайти засоби, як їх задовольнити в рамках вірної шкали цінностей, аби володіння речами сприяло її вдосконаленню" [5, с. 73–74]. Власність, за допомогою якої може бути створене спільне благо, не можна розглядати безвідносно до її впливу як на суспільне життя, так і на життя окремих осіб. "Лише визнаючи, що приватна власність залежить від Бога-творця, і використовуючи її заради спільного блага, можна перетворити її на корисний інструмент розвитку людей і народів" [7, с. 120].

Соціальне Вчительство обґрунтовує тезу, згідно з якою принцип універсального призначення благ вимагає особливого піклування про бідних, маргіналізованих і тих, умови життя яких узагалі не сприяють нормальному розвитку [7, с. 120]. Йоан Павло II наголошував на важливості надання пріоритету в отриманні спільного блага бідним і нужденним людям і народам, "справедливий і рівноправний розподіл благ не лише для окремої нації, але й для світу в цілому, забезпечення також того, щоб заможні країни не використовували свою силу на шкоду слабкіших" (III.4) [10]. Це положення становить зміст особливої форми християнського милосердя, "свідченням якої служить вся традиція Церкви. Вона впливає на життя кожного християнина настільки, наскільки той прагне наслідувати життя Христа, але однаковою мірою стосується нашої суспільної відповідальності, а отже, й нашого способу життя та тих рішень стосовно власності та використання матеріальних благ, які нам треба зробити. Щобільше сьогодні, з огляду на світовий вимір, якого набуло соціальне питання, ця пріоритетна любов до бідних і рішення, до яких вона нас спонукає, не може не охоплювати незліченної кількості голодних, убогих, бездомних, позбавлених медичних послуг і передовсім тих, які не сподіваються на краще майбутнє" [3, с. 58].

Церква безперестанно опікується життям бідних і нужденних людей, розуміючи стан духовної слабкості людини й необхідну потребу її спасіння [6, с. 558]. Саме в такому контексті Конгрегація віровчення стверджувала, що "людське страждання є явною ознакою вродженого стану слабкості, у якому людина перебуває від часу первородного гріха, а також ознакою потреби в спасінні" (67, 68) [9]. Церква також цінує зусилля вірних і людей доброї волі, спрямовані на подолання соціальної бідності, але водночас застерігає від тих хибних ідеологій і месіанських вірувань, які створюють ілюзію, що можна повністю подолати бідність у цьому світі. "Це станеться лише з поверненням Христа, коли він знову буде з нами назавжди. До цього часу бідного довірено нам (Католицькій Церкві. – Авт.) і на основі цієї відповідальності нас буде суджено в кінці часів... Любов Церкви до бідних черпає натхнення з Євангелія блаженств, приклада бідності Ісуса і його уваги до бідних. Ця любов охоплює матеріальну бідність, а також численні форми культурної та релігійної бідності" [7, с. 121–122]. Ось чому Католицька Церква, "люблячи бідних, засвідчує людську гідність. Вона безумовно підтверджує, що людина вартує набагато більше за те, що вона має. Вона засвідчує той факт, що цю гідність не можуть зруйнувати будь-які ситуації бідності, презирства, відторгнення чи безсилля, які принижують людину. Вона виявляє свою солідарність з тими, кого зневажають у суспільстві й від кого відмовились духовно, а часом

¹ Класичний приклад — бальзаківський Гобсек.

навіть і фізично" (68) [9]. У такій позиції виявляється універсальність буття Церкви та її місії – втілювати в життя заповідь християнської любові.

Соціальне Вчительство налаштовує вірних надавати допомогу своїм ближнім в їхніх потребах та інтересах, закликає широко застосовувати на практиці милосердя, керуючись євангельським: "Даром прийняли, даром і давайте" (Мт. 10:8). Свідченням братерської любові до бідних та особливий прояв милосердя здійснюється у цінності соціальної справедливості. Важливо пам'ятати, що практика милосердя не обмежується лише милостинею, а передбачає вирішення проблеми бідності у ширшій площині – соціальному, економічному, політичному й культурному вимірах. У своїх підходах до реалізації принципу універсального призначення благ необхідно враховувати нерозривність милосердя та справедливості. "Коли ми даємо вбогим щось необхідне, то не виявляємо їм власних щедрот, лише віддаємо те, що належить їм. Ми, радше, сплачуємо борг справедливості, ніж здійснюємо справу милосердя" [Цит. за: 9, с. 122]. Свого часу Другий Ватиканський Собор (1962–1965 рр.) також закликав усіх християн долучатися до справи милосердя (апостольська місія мирян), пам'ятаючи про те, що в ній "треба вповнити вимоги справедливості, щоб не офірувати як дари любові те, що належить вже за справедливістю; треба усунути причини лиха, а не тільки наслідки і так треба налаштувати допомогу, щоб той, хто її приймає, висвободився з зовнішньої залежності та сам собі став визначальний" [1, с. 345–346].

Християнська любов до бідних "несумісна з непомірною любов'ю до багатств або з їх егоїстичним використанням" [6, с. 557]. Йдеться не тільки про дбайливе використання благ, майна (власності), а водночас про залучення до продуктивних та ефективних технологій, освіти тощо бідних (осіб, груп, країн), що стане прикладом втілення принципу універсального призначення благ на користь соціальної гармонії та процвітання людства. Водночас принцип універсального призначення благ не можна абсолютизувати. Принцип універсального призначення благ не означає, що все доступне перебуває в розпорядженні всіх і кожного, або одна й та сама річ належить усім і кожному [7, с. 116]. Принцип універсального призначення благ (як і принцип спільного блага) не дає права на самовільне та беззаконне привласнення того, що належить іншим, тобто на крадіжку. Але коли йдеться про загрозу людському життю, то використання чужого майна (медикаментів, їжі, засобів пересування тощо) є виправданим, навіть якщо на це не має юридичного обґрунтування.

С. И. Присухин

ПРИНЦИП УНИВЕРСАЛЬНОГО ПРЕНАЗНАЧЕННЯ БЛАГ: УРОКИ МАГИСТЕРИУМА КАТОЛИЧЕСКОЙ ЦЕРКВИ

Статья посвящена анализу наработок Социального Учительства Католической Церкви, которые раскрывают содержательные характеристики понятия "принцип универсального предназначения благ", его роль и значение в системе христианских морально-этических ценностей.

Ключевые слова: благо, универсальное предназначение благ, ответственность и общее благо, общее благо и универсальное предназначение благ.

S. I. Prysukhin

PRINCIPAL OF THE UNIVERSAL DESTINATION OF GOOD: THE LESSONS OF SOCIAL TEACHING OF CATHOLIC CHURCH

The article is devoted to the analysis of lessons of Social Teaching of Catholic Church that reveals meaningful characteristics of the concept of "principal of universal destination of good", its role and significance in the system of Christian moral and ethical values.

Magisterium of the Catholic Church in XXth – at the beginning XXIst centuries substantiated the position in accordance with the overcoming of the crisis of modern civilization ("civilization of the death", as defined by John Paul II) to a large extent depends on the filling of socio-economic, socio-political and socio-cultural relations with the principles of Christian morality, as well as the principles of social practice, recommended by the Church, among which priority is the principle of universal destination of goods. The recommendations of the Magisterium remain open for further discussion in philosophical, religious, and other discourses, which does not diminish their practical expediency in resolving the most acute social contradictions of the present time.

The purpose of the article: On the basis of the analysis of the achievements of the Social Teachings of the Catholic Church, to investigate the principle recommended by the Church for the introduction into social practice of the universal destination of good as one of the most important principles of the development of social and economic existence, inseparably from the ethical values of the Christian culture – faith in God, love for neighbor, freedom, justice etc., and other proven principles of social practice – common good, solidarity, subsidiarity, dialogue, etc.

Висновки: Магістеріум Католицької Церкви сформулював й обстоює позицію, відповідно до якої принцип універсального призначення благ вимагає спільних зусиль, спрямованих на створення таких соціально-економічних, політичних і культурних умов, які гарантують поступальний цілісний розвиток кожної людини як особи й людського співтовариства загалом, аби всі вони могли зробити внесок у розвиток і вдосконалення гуманного й Богом натхненного світу – "цивілізацію любові", в якій "прогрес одних не буде більше ані перешкодою розвитку інших, ані причиною їхнього поневолення" (90) [9].

Позаяк найвищим Богом данним благом є людське життя, утвердження принципу універсального призначення благ засвідчують приклади боротьби з соціальним насильством, війною, тероризмом, бідністю, голодом, і конкретний захист людського життя, які ми знаходимо у діяльності та вчинках подвижників духу св. Ігнатія, св. Едіт Штайн, Д. Бонховера, св. Терези, св. Йоана Павла II, митрополита Любомира Гузара та інших, святість і мучеництво яких стало свідченням жертвового служіння спільному, універсальному благу – людському життю – та його істинному призначенню – служінню Богу та ближнім.

Список використаних джерел:

1. Декрет про апостолят мирян "Апостольську діяльність – Apostolicam Actuositatem" // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, Декрети, Декларації. – Львів: Свічачо, 1996. – С. 333–373.
2. Душпастирська Конституція про Церкву в сучасному світі "Радість і надія – Gaudium et Spes" // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, Декрети, Декларації. – Львів: Свічачо, 1996. – С. 499–619.
3. *Іван Павло II*. Енцикліка "Sollicitudo Rei Socialis – Турбота про соціальні справи" Вселенського Архієрея Івана Павла II. – Львів: Свічачо, 2011. – 71 с.
4. *Іван Павло II*. Енцикліка "Laborem Exercens – З праці своєї" Вселенського Архієрея Івана Павла II. – Львів: Місіонер, 2008. – 78 с.
5. *Іван Павло II*. Сотий рік (Centesimus Annus). Енцикліка Вселенського архієрея Івана Павла II до достойних братів у єпископському служінні, священників і дияконів, членів релігійних спільнот, до всіх вірних християн і всіх людей доброї волі з нагоди сотої річниці енцикліки "Rerum Novarum". – К.: Кайрос, 2001. – 102 с.
6. Катехизм Католицької Церкви. – Синод Української Греко-Католицької Церкви, 2002 р. Б. – 772 с.
7. Компендіум соціальної доктрини Церкви. – К.: Кайрос, 2008. – 549 с.
8. *Павло VI*. Енцикліка Populorum progressio Розвиток народів Вселенського Архієрея Папи Павла VI. – Львів: Свічачо, 2011. – 48 с.
9. Congregation for the doctrine of the faith. Instruction on Christian freedom and liberation "Libertatis conscientia" [Електронний ресурс]. – Електрон. дан. – режим доступу: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaih_doc_19860322_freedom-liberation_en.html, вільний.
10. *John Paul II*. Apostolic Journey to the Dominican Republic, Mexico and the Bahamas (January 25 – February 1 1979). Third General Conference of the Latin American Episcopate. Address of His Holiness John Paul II. Puebla, Mexico Sunday, 28 January 1979 [Електронний ресурс]. – Електрон. дан. – режим доступу: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/1979/january/documents/hf_jp-ii_spe_19790128_messico-puebla-episc-latam_en.html, вільний. Назва з екрана. – Мова англ.

Надійшла до редколегії 01.05.18

The main results of the study: The universal destination of good is intended to stimulate the further development of the humanitarian economy, oriented to the moral values of Christian culture. Moral values are reminiscent of the origins and purpose of the common good – the creation of a solid and just world in which material possessions are of secondary importance, which does not exclude their positive content. Positive content appears when the blessing is the result of the process of material and spiritual production, using the existing technical and economic potential, and inseparably from the spiritual potential of the person (creative economic initiative, ingenuity, planning, etc.), which are realized by human labor, increase the welfare of all people and peoples, prevent their marginalization and exploitation. The principle of universal destination of good requires joint efforts aimed at creating such socio-economic, political and cultural conditions that guarantee the holistic development of every person and all peoples in general, so that they can all contribute to the creation of a more or less humane and meaningful world.

Summary conclusions: The Magisterium of the Catholic Church has formulated and advocates a position according to which the principle of universal destination of good requires joint efforts aimed at creating such socio-economic, political and cultural conditions that guarantee the continuous holistic development of everybody as a person and the human community as a whole, in order to all of them could contribute to the development and perfection of the humane and God-inspired world – "the civilization of love".

Keywords: good, universal destination of good, responsibility and common good, common good and universal destination of good.